

NE/NORMATIVNÍ FEMININITA, MATEŘSTVÍ A SEXUALITA: PŘÍPAD SESTER B. (1878–1922)*

Filip Herza

Fakulta humanitních studií UK Praha

Non/normative Femininity, Maternity and Sexuality: The Case of Sisters B. (1878–1922)

Abstract: The aim of this paper is a critical interpretation of the career of sisters Josefa and Růžena Blažek (1878–1922), who became famous as the “conjoined twins” Blažek in the American and European mass entertainment industry at the turn of the 19th and 20th centuries. Drawing from contemporary critical disability studies discourse, the analysis is aimed at the construction of the “different” body of Blažek sisters in various representations, such as newspaper accounts and photography. Throughout the essay, the process of ascribing meanings to the bodies of Blažek sisters is observed, focusing on the ways in which the “different” body could be used as metaphor figuring in the debates about the “collective body” of the Czech nation. Using the intersectional approach, the essay interrogates the interplay between the imaginations of a “different” body and the notions of “white”, non/normative femininity, maternity and sexuality at the time. The paper demonstrates the interconnectedness of certain notions of normative class-specific femininity and family life with the notion of a harmonious national community, showing the discursive context of this connection in the nationalist bio-political discourses. Finally, the double-figure of the Blažek sisters is presented as a “narrative prosthesis” pleading for national unity in the troubling context of the early 20th century national politics.

Keywords: *body; history; representation; gender; nationalism*

---

* Vznik studie byl podpořen z grantu SVV „Představy o ‚kolektivním těle‘ a utváření moderních identit v českých zemích (cca 1750–1950)“, č. 267704/2013. Projekt je realizován na Katedře obecné antropologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Když se 18. dubna 1910 v *Národních listech* objevila stručná zpráva oznamující „radostnou událost“ v domácnosti sester Josefy a Růženy Blažkových, byl to pouze první signál předznamenávající mohutnou vlnu mediálního zájmu, která v dubnu 1910 zaplavila stránky českých a moravských novin a která ze sester Blažkových na chvíli učinila jedny z nejsledovanějších matek své doby. Nebývalý rozruch, který tato událost vyvolala, by bylo jistě možné vysvětlit všeobecnou proslulostí obou hlavních protagonistek. Růžena a Josefa vystupovaly již od svých dvou let jako „srostlá dvojčata“, jejichž „dvojaké“ tělo bylo nejrůznějšími odborníky, novináři, a především promotéry jejich vystoupení shodně popisováno jako pozoruhodný „div přírody“¹ či jako výjimečná „abnormalita“.² Přesto pouze zdánlivě evidentní „jinakost“³ sester Blažkových nemůže objasnit jejich mimořádnou dobovou popularitu. Domnívám se, že těla (tělo) sester Blažkových získávala svůj význam a s ním i široce sociálně sdílenou srozumitelnost až v kontextu různých dobových diskursů vztahujících se k tělu a tělesnosti a že tento význam nebyl nikdy zcela stabilní a jednoznačný.

Sledování procesů zvýznamňování těla sester Blažkových, kterému se budu věnovat na následujících stranách, nutně přináší radikální změnu perspektivy v pohledu na to, co se považuje za „přirozené“ a „normální“. Jak ukazují badatelé vycházející z kritických studií postižení (*disability studies*), to, co je v daném historickém kontextu považováno za „normální“, či naopak „abnormální“, je vždy výsledkem složitého vyjednávání a přímo se vztahuje k mocenskému uspořádání společnosti. Teoretický přístup *disability studies* předpokládá, že tělesná „jinakost“ není nějakou objektivně danou, biologicky definovanou „daností“, ale společenským konstruktem, který vzniká v konkrétních společenských souvislostech, podléhá historické změně a je zapojen do mocenských her, utvářejících vztahy mezi různými jedinci a společenskými skupinami (Snyder – Mitchell 2006; Waldschmidt – Schneider 2007; Kolářová – Storchová 2011; Kolářová 2012). Přijetí této perspektivy pochopitelně znamená významné reformulování potenciálních výzkumných otázek. Na následujících stranách se proto neptám po „povaze“ tělesné „jinakosti“ sester Blažkových. „Jinakost“ naopak sleduji jako specifický režim reprezentace, jako historicky proměnlivou produkci „abnormálního“, které je konzumováno a domestikováno v kontextu

¹ „Srostlá česká dvojčata v Praze.“ *Národní politika* 5. 11. 1892, s. 4.

² „Česká dvojčata v Londýně.“ *Národní listy* 16. 11. 1904, s. 2.

³ Termín „jinakost“, který v této práci varuji s termíny „odlišnost“ a „abnormalita“, je jedním z možných překladů konceptu *disability*, používaného v současných *disability studies*. K zavedení tohoto pojmu do českého prostředí a politice jeho překladu viz Kolářová – Storchová 2011; Kolářová 2012: 41–63.

dobových diskursů o individuálních i kolektivních tělech. Jak se pokusím ukázat, symbolický potenciál „dvojakého těla“ sester Blažkových umožňoval jeho využití jako „narativní protězy“ (Mitchell – Snyder 2000: 49), kompenzující v kontextu sociálních a politických proměn přelomu 19. a 20. století rozklad imaginárního těla českého národa.

Přehlídky „abnormit“ a systém tělesné „ne/způsoblosti“

Život a kariéra sester Blažkových (1878–1922) spadá do období vrcholící popularity komerčních přehlídek tělesné „jinakosti“, nazývaných v českém prostředí jako vystoupení „lidských kuriozit“, „abnormit“ či „specialit“.⁴ Tyto stylizované přehlídky „jinakosti“, které navazovaly na starší tradici lidových jarmarků a pouličních přehlídek 18. a první poloviny 19. století, nabízely masovému publiku podívanou na nejrůznější druhy somatické, etnické či rasové „jinakosti“. Mezi nejoblíbenější „kuriozity“, vystupující od osmdesátých let 19. století ve varieté a zábavních síních, patřili jedinci popírající svým vzhledem či schopnostmi zavedené představy o „normálním“ lidském těle. Často se tak na přehlídkách objevovaly například takzvané „vousaté dámy“, zpochybňující bipolární vnímání mužského a ženského genderu, nebo „liliputáni“, narušující zdánlivě samozřejmou hranici mezi dítětem a dospělým. Již od počátku 19. století pak byla součástí těchto přehlídek také vystoupení „srostlých dvojčat“, jako byly právě sestry Josefa a Růžena Blažkovy. „Zlatý věk“ *freakshow*, který někteří badatelé ohraničují letopočty 1840–1940 (Garland-Thomson 1996: 11), ukončil nástup jiných druhů masové zábavy (především filmu), ale také postupující medikalizace společnosti a patologizace postižení, která v zásadě vyvrcholila fyzickou eliminací řady bývalých „abnormit“ v koncentračních táborech druhé světové války (Kérchy – Zittlau 2012: 10). Přesto postavy lidských „kuriozit“ z evropské kultury nikdy zcela nezmizely, což potvrzuje i živý zájem, který je *freakshow* věnován v současné popkultuře.⁵

Od osmdesátých let 20. století se pak zájem o dějiny *freakshow* objevil rovněž v akademické sféře, a sice v souvislostech rostoucího zájmu o tělo a tělesnost, zkoumaných v kontextu nejrůznějších ideologií, spojených v západní kultuře s nástupem klasické moderny (Bogdan 1988; Garland-Thomson 1996, 1997;

⁴ V angloamerickém prostředí se nejčastěji používají dobové termíny *freakshow* či *sideshow*.

⁵ Odkázat lze na řadu webových stránek s tematikou *freakshow*, viz např.: <http://www.thehuman-marvels.com/> [cit. 2014–08–12].

Shildrick 2002; Tromp 2008; Durbach 2011; Kérchy – Zittlau 2012). Za základ mnohých z těchto bádání posloužily Foucaultovy koncepty biopolitiky a anatomopolitiky, dvou radikálně nových mocenských dynamik, zaměřených na zdraví, „kvalitu“ a pracovní výkon jednotlivců i celých populací, které se v evropském prostředí začaly realizovat v 18. století prostřednictvím politik osvícensko-absolutistických monarchií (Foucault 1997). Právě prostřednictvím deskripce a kontroly společnosti, prováděných pomocí nově rozvíjených metod statistiky, se podle Lennarda Davise na přelomu 18. a 19. století objevila představa tělesné normality a průměrného „normálního“ jedince, který se později prosadil jako společenský ideál (Davis 2012). Koncept „normálního“ v sobě spojoval jak jisté estetické představy o normativní kráse, tak představu těla jako výkonného stroje, zapojeného do produkce právě se etabloující kapitalistické ekonomiky. Společně s konceptem normálního „způsobilého“ těla a jedince se v průběhu 19. století objevil také jeho protějšek, tělo „defektní“, „nezpůsobilé“, které mělo být státním aparátem pokud možno co nejrychleji identifikováno, odděleno od „zdravé“ populace a eliminováno, či případně rehabilitováno, aby tak dále neohrožovalo zdraví a „čistotu“ kolektivního těla společnosti. Koncept tělesné normy se tak objevil spolu s politikou prosazující cílené „zkvalitňování“ lidské populace prostřednictvím dohledu nad její reprodukcí. Tato politika, která se postupně v různých podobách prosadila ve většině evropských zemí, později získala název eugenika, případně „sociální“ a později také „rasová hygiena“ (Davis 2012).

Jak ukázala feministická teoretička Rosemary Garland-Thomsonová, přehlídka „lidských kuriozit“ je třeba zkoumat právě v kontextu takto širěji vymezeného systému tělesné ne/způsobivosti (*dis/ability system*), který v sobě spojuje jak kulturní reprezentace individuálních a kolektivních těl, založené na představě tělesné ne/způsobivosti, tak různé způsoby utváření individuálních i kolektivních identit a sociální praxe zacházení s „nezpůsobivými“ v rámci různých společenských institucí (Garland-Thomson 2012: 362–363). *Freakshow* se v rámci tohoto systému stávají specifickým kulturním „rituálem“, který podle Garland-Thomsonové umožňoval vytvářet a udržovat mocensky asymetrické uspořádání společnosti, založené na dichotomii normálního a abnormálního. Konfrontace publika se stylizovanou a jasně vymezenou odlišností měla „zneviditelňovat“ těla diváků, učinit je bezpříznakovými, „normálními“ a zbavit tak diváka obav z křehkosti a zranitelnosti jeho vlastního těla. Dynamika „zírání“ na „odlišné“, mohla zároveň sloužit k projekci potlačovaných obav a tužeb na postavy „těch druhých“ (Garland-Thomson 1997: 61). Významu „jiného“ jako nutného protějšku konstituujícího v západní myšlenkové tradici normativní subjekt si všimá také Margrit

Shildricková (Shildrick 2002). Obě nicméně zdůrazňují, že „monstrum“ nikdy není jednoznačné, uniká z kategorie „jinakosti“ a může tak rovněž zpochybňovat zavedený symbolický řád a normativní identity. Jak poznamenala Nadja Durbachová, *freakshow* byla především místem živé diskuse o lidském těle, ženství, mužství, jejich hranicích, ale i možnostech jejich přepisování (Durbach 2011: 28).

Podobně ambivalentní roli pak „abnormální“ těla lidských „kuriozit“ hrála také v diskursu moderních věd o člověku, které se v zásadě rozvíjely souběžně s masovým zábavním průmyslem. Vztah odborníků k populárním přehlídkám „kuriozit“ byl přitom značně komplikovaný. Lékaři, antropologové a přírodovědci definovali své disciplíny v opozici vůči populární kultuře vystavování „kuriozit“, přesto však byli s touto kulturou v zásadě spojeni – ať už tak, že využívali modely prezentace přejaté z komerční a populární kultury, jako například model panoptika nebo skleněné vitríny, původně konstruované pro první obchodní domy (Zimmerman 2011: 172), nebo tak že z prostředí *freakshow* získávali objekty pro svůj výzkum. Mezi populární kulturou a odborníky se tak časem vyvinula jistá forma vzájemně výhodné spolupráce. Odborníci potvrzovali svými dobrozdánímí „autenticitu“ vystavených „kuriozit“ a zaštiťovali tak přehlídky svou autoritou, za což jim byl umožněn přístup ke „kuriozitám“ jako objektům jejich výzkumu (Lange 2003). Instituce *freakshow*, která umožňovala širokou, potencionálně subversivní debatu o lidském těle a tělesnosti, tak zároveň představovala prostor, ve kterém bylo možno vyjednávat autoritu expertních diskursů o „jinakosti“, což se potvrzuje i ve zde diskutovaném případě sester Blažkových.

Kritická analýza dobových reprezentací Josefy a Růženy Blažkových, které se věnují na následujících stranách, se opírá o dosavadní výzkum k dějinám *freakshow* a konceptuálně je zakotvena v diskursu *disability studies*. Tělesnou jinakost nechápu jako objektivní somatický „fakt“, ale jako historicky proměnlivý konstrukt, vpisovaný do těl konkrétních jedinců (Kolářová – Storchová 2011). Sleduji tak, jak se v různých dobových reprezentacích – především v dobovém tisku – vyjednává „odlišnost“ sester Blažkových a s jakými významy se tato „odlišnost“ propojuje. Jako mimořádně produktivní se v tomto směru jeví intersekcionalní přístup, často diskutovaný v současných *gender a disability studies* (Raab 2007, 2010; Storchová 2011). Tento teoretický přístup umožňuje sledovat, jak se tělesná „jinakost“ jako určitá diferenční kategorie protíná s jinými identitními diskursy, rozlišujícími jedince podle genderu, sexuality, rasy nebo sociální třídy. Konkrétně v případě sester Blažkových lze na základě tohoto přístupu sledovat, jak se imaginace o tělesné ab/normalitě propojují s představami o třídě specifické normativní feminitě, sexualitě a mateřství.

Vztažení tohoto multivalentního konstruktů k širším debatám o kolektivním těle společnosti pak umožňuje koncept „narativní protézy“, který do *disability studies* uvedli David T. Mitchell a Sharon L. Snyderová. Protetická funkce „abnormálního“ podle nich spočívá v jeho potenciálu „podpírat“ různé, vnitřně nestabilní kulturní narativy, kompenzovat jejich nedostatečnosti a propůjčovat jim materialitu (Mitchell – Snyder, 2000: 49). Postava sester Blažkových, utvářená protínáním různých diferenčních os, tedy může být s pomocí konceptu narativní protézy interpretována jako symbolický prostředek využívaný k vyjednávání koheze národního těla, přičemž intersekcionalní analýza ukazuje vzájemnou souvislost imaginací tohoto kolektivního těla s určitým genderovým a třídním řádem.

Kariéra profesionálních „abnormalit“

Josefa a Růžena Blažkovy se narodily v lednu roku 1878 do rodiny chalupníka Františka Blažka ze Skrejchova, nedaleko jihočeského městyse Milevska. Tisk na tuto událost reagoval s velkým zájmem, ostatně zprávy o narození „srostlých dvojčat“ se na stránkách dobového denního tisku objevovaly vcelku pravidelně. Narození sester Blažkových se přitom dočkalo řady interpretací, odkazujících k předmoderním výkladům „zrůdnosti“, případně tzv. „monstrózních porodů“. Podle nich mohlo být narození „zrůdného“ dítěte božím trestem za hřích matky či celé komunity, případně znamením ohlašujícím blížící se konec světa (Shildrick 2002; Matějková 2011). *Národní listy* ještě v roce 1892 píší, že „narození dvojité této bytosti nebylo provázáno žádnými zvláštními okolnostmi. Když však se objevilo, jaká zvláštní dvojčátka uzřela tu světlo světa, tu ulekla se jich stará babička tou měrou, že po několikadenním ochuravění zemřela.“⁶ Ačkoliv je takováto interpretace (takovýto relikv magického myšlení) v dobovém tisku věcí spíše ojedinělou, často se i později objevovaly zmínky o údajné pověřivosti venkovanů, kteří ještě ve 20. století „vidí ve zrůdnostech něco nadpřirozeného“.⁷ Nakolik tato obviňování z pověřivosti odrážela skutečnost života na venkově, a nakolik se zde spíše jednalo o stereotypní obraz „zaostalého“ venkova, který měl legitimizovat jeho ovládnutí a „civilizování“ z mocenského centra, je otázkou. Každopádně v době, kdy Josefa a Růžena Blažkovy vstoupily do prostředí přehlídek „lidských kuriozit“ – stalo se tak nejpozději v květnu 1878, kdy byly

⁶ „Hříčka přírody.“ *Národní listy* 30. 9. 1892, s. 3.

⁷ *Národní listy* 24. 4. 1910, s. 10.

vystavovány v Praze v domě U Turků⁸ –, byly již nejčastěji označovány jako „hříčky přírody“ či později, zcela v duchu exaltované cirkusové rétoriky, jako „největší divy přírody ve 20. století“.⁹

Verejné vystavování sester organizovala zpočátku zřejmě samotná rodina Blažkových.¹⁰ A ač mělo později na kariéru sester vliv několik různých manažerů, rodina si nad profesním životem svých dcer zřejmě dlouhou dobu uchovávala kontrolu a plynul jí z něj také jistý finanční příjem.¹¹ Z pozdějšího období jsou v tisku jmenováni manažeři S. A. Parravacini, Ludvík Forbé, a především berlínský impresárió Ike Rosa. Prameny umožňující zjistit bližší podrobnosti o spolupráci Blažkových s jejich manažery bohužel nemáme k dispozici. Ojedinělou výjimku, která dává nahlédnout do fungování promotérství „lidských kuriozit“, tak tvoří kauza nezaplacené provize ve výši 10 800 rakouských korun, kterou měly být sestry Blažkovy dlužny Haně Steinové, vdově po sekretáři karlínského divadla, který jim měl zprostředkovat angažmá v Berlíně a později ve vídeňském zábavním podniku Ronacher.¹² Zdá se tak, že se na kariéře sester Blažkových podílela celá řada agentů a zprostředkovatelů, různým způsobem vázaných na velké zábavní scény v Evropě a USA.

Badatelsky mnohem dostupnější je podoba vystoupení sester Blažkových. Tu je možné alespoň přibližně rekonstruovat s pomocí celé řady různých propagačních tiskovin a dalších dochovaných materiálů, včetně trojrozměrných předmětů, jako jsou šaty a kostýmy uchovávané v milevském městském muzeu. Právě kostýmy využívané během jejich vystoupení dávají tušit, že choreografie vystoupení spočívala především v performativní demonstraci „jinakosti“ a „exotičnosti“ „dvojakého“ těla. Sestry se na pódiiích a fotografiích objevovaly v jednotných, povětšinou velmi zdobných měšťanských šatech či exotizujících divadelních kostýmech, které zdůrazňovaly jejich vzájemnou podobnost a mazaly byt' sebemenší individuální odlišnosti. Elastické punčochy připomínající úbory cirkusových artistů, které se objevují také na jedné z dobových pohlednic sester Blažkových, pak divákovi umožňovaly takřka ničím neomezené „zírání“ na partie, kde

⁸ „Hříčka přírody,“ *Národní listy* 30. 9. 1892, s. 3.

⁹ Reklamní slogan Cirkusu Henry, Ostrava 1902.

¹⁰ „Výnosné zaměstnání.“ *České noviny* 7. 9. 1880, s. 3.

¹¹ Tomu by napovídaly údaje z citovaného článku „Výnosné zaměstnání“. Otec Blažek měl podle této zprávy uzavřít dohodu s impresáriem S. A. Parravacinim, který měl zorganizovat zahraniční cestu sester do Anglie, Skotska Irska, Francie a Belgie. Honoráře byly stanoveny na 40 zlatých denně v prvních třech měsících a 50 zlatých v měsících následujících. Cestovní náklady, včetně cestovního rodičů, měly být rovněž hrazeny impresáriem. K tomu měla otcí připadnout provize ve výši 1000 zlatých (ibid., s. 3).

¹² „Srostlé sestry Blažkovy žalovány o provizi.“ *Národní politika* 3. 4. 1913, s. 2.

docházelo ke „srůstu“ obou těl.¹³ „Odhalení“ přitom umožňovalo nejen sexuální zpředměťování „odlišného“. Pravděpodobně mělo také prokazovat autenticitu vystaveného těla a zamezit tak potencionálním podezřením z podvodu. Symbolika „dvojakosti“ pak dominovala rovněž samotnému vystoupení sester, které podle dochovaných popisů sestávalo z komponovaného programu, jehož součástí byl zpěv národních i jiných písní¹⁴ a dueta pro dvoje housle.¹⁵ Demonstovaná „souhra“ Josefy a Růženy ve hře na hudební nástroje měla zřejmě jednak dokazovat samostatnost jejich oddělených osobností, a na druhou stranu zdůrazňovat kohezi a harmonii v jejich kolektivním soužití. Domnívám se, že toto napětí mezi zdůrazňováním individuálních rozdílností a narativem o harmonické jednotě a kohezi „dvojakého“ těla tvořil jednu z klíčových dynamik utvářejících reprezentace sester Blažkových. Jak se pokusím ukázat v následujících kapitolách, tato dynamika umožňovala jak produktivní zapojení „abnormálního“ těla do širších společenských diskuzí o hodnotě svobody autonomního subjektu, tak jeho využití v narativech o nutnosti udržení soudržnosti kolektivního společenského těla.

Konfuzní identita a individuální autonomie

Jednou z vůbec nejdiskutovanějších otázek obklopujících na přelomu 19. a 20. století tělo sester Blažkových bylo dilema, zda se jedná o jednu celistvou bytost, nebo zda jde o dvě osobnosti sídlící v jednom jediném těle. „Sestry Blažkovy nelze pokládati za dvě osoby, ani zase za dívku jedinou, a tento podivný poměr uvádí v úžas všechny lékaře i přírodozpytce, kteří souhlasně prohlašují, že se tak neobyčejná spojitost dvou lidí živoucích doposud nevyskytla“,¹⁶ píše začátkem devadesátých let 19. století reportér *Národní politiky* a věrně tak reprodukuje exaltovaný jazyk a rétoriku charakteristické pro samotné přehlídky „kuriozit“. Opakující se dohady o konfuzní identitě sester Blažkových dávají přitom nahlédnout, co mělo podle různých autorů přelomu 19. a 20. století definovat autonomního jedince. *Národní politika* z dubna 1910 například uvažovala o souladu fyzické i mentální autonomie. Zmiňována byla oddělená trávicí ústrojí, rozdílný puls, rozdílné fyzické pochody (zatímco jedna ze sester spí, druhá zůstává vzhůru), a na druhé straně také samostatný intelekt a schopnost hovořit (jedna

¹³ Milevské muzeum, F1409, Pohlednice z pozůstalosti sester Blažkových.

¹⁴ „Velký koncertní večer.“ *Národní politika* 28. 4. 1900, s. 7.

¹⁵ Plakát *Rosa und Josefa Blazek, Die zusammengewachsenen Schwestern Instrumentalistinen*, Milevské muzeum.

¹⁶ *Národní politika* 5. 11. 1892, s. 3.

může rozmlouvat s druhou, v jednu chvíli může každá z nich mluvit jiným jazykem). Důležitou charakteristikou autonomního jedince bylo ovšem v tomto výčtu také soukromé vlastnictví majetku. Skutečnost, že sestry „vedou svůj majetek odděleně“, měla podle autora dokazovat, že se skutečně jedná o dvě nezávislé osobnosti,¹⁷ což mimo jiné dokládá, jak byla dobová představa „normálního“ nezávislého individua pevně spjatá s určitým socioekonomickým uspořádáním společnosti, konkrétně s konceptem soukromého vlastnictví.

Dalším důležitým argumentem, který měl rozptýlit nejasnosti v debatách o povaze tohoto „dvojakého“ těla, měly být podle řady novinářů výrazné rozdílnosti v povaze Josefy a Růženy. Zatímco Růžena měla být „čilého temperamentu“, „radostná“ a „plná vášně“ a měla *de facto* řídit osobní i profesní život celé dvojice, Josefa byla popisována spíše jako pasivní.¹⁸ Motiv dvou zcela odlišných osobností žijících v jednom těle byl přitom patrně intertextovou záležitostí, spojující více různých kauz tzv. „siamských dvojčat“. V roce 1927 například vyšla v českém překladu povídka Edmund a Emil, popisující konfliktní soužití „rostlých dvojčat“, z nichž jedno je prostopášníkem libujícím si v alkoholu a lehkých dívkách a druhé je naopak slušným studentem, který se ze všech sil brání svodům svého bratra.¹⁹ Celý příběh končí (pochopitelně) tragicky, obdobně jako téměř identický příběh z roku 1930, jehož autorem je český publicista Benjamin Fragner, písíci pod pseudonymem Benjamin Klička (1930).

Vztah dvou zcela protikladných osobností žijících v jednom těle, jak se s ním setkáváme v reprezentacích „rostlých dvojčat“, podle mého mínění věrně odráží dobové napětí mezi ideologií liberálního individualismu, postulující hodnotu nezávislosti a soběstačnosti jedince na druhých, a ideologií kolektivismu, vztahující se k jednotnému kolektivnímu tělu, v tomto kontextu ke kolektivnímu tělu národa. Jak lze usoudit z různých případů, včetně sester Blažkových, postava „siamských dvojčat“ mohla sloužit jako „narativní protéza“ obhajující obě dvě pozice, vždy v závislosti na povaze vzájemného vztahu oněch dvou „partnerů“ obývajících jedno jediné tělo. Pokud byl vztah konfliktní (jako v případě Edmunda a Emila nebo hlavních hrdinů románu Benjamin Kličky), rozluka byla nevyhnutelná. V případě sester Blažkových se s takto vyhocenou situací nesetkáváme, přesto i zde se argumentuje pro osamostatnění jedince, a tudíž za naplnění maxim liberálního individualismu. Děje se tak prostřednictvím

¹⁷ *Národní politika* 21. 4.1910, s. 7–8.

¹⁸ *Národní politika* 20. 4.1910, s. 6.

¹⁹ *Národní listy* 19. 9. 1927, s. 3.

sentimentální rétoriky zdůrazňující „tragický osud“ „srostlých sester“ a pomocí metafory „otroctví“, když je jedna ze sester popisována jako podřízená sestře druhé. Jak se psalo v *Národních listech*, „čím déle o věci přemýšlíme, tím více poznáváme, že příroda zachovala se k nim velmi krutě ... Můžeme mít někoho sebe radši, můžeme mít rád bratra a sestru, ale přece jsou okamžiky, kdy toužíme být jen a jen sami ... Doživotně jsou k sobě upoutány ... Jedna je otrokyní druhé, ale také paní druhé.“²⁰ Josefa Blažková se měla údajně k tomuto nerovnému vztahu vyjádřit následovně: „Jsem obyčejně obět, děla Josefa, usmívajíc se.“²¹

„Tragika“ osudu sester Blažkových tedy měla spočívat ve vzájemné „spoutanosti“, omezující oba jedince v každodenních činnostech i ve vzájemném vztahu. Jak se ale ještě ukáže dále, „dvojakost“ jim bránila také v tom, aby mohly dostat očekáváním kladeným na ně jako na ženy. Zásadní byl, zdá se, v tomto ohledu problém navazování intimních vztahů k „druhému pohlaví“. Tuto problematiku zmiňovaly například v březnu 1896 noviny *Moravská orlice*. „A nyní dejme tomu, že by byly vychovány v tradicích obyčejných našich dívek, a že by jedna nebo druhá se chtěla vdát. Co potom? Pak ovšem jedinou pomocí nůž ... rozpoutat to pouto, kterým příroda je ve chvílkovém svém podřímnutí spojila.“²² Problematice normativní femininity a sexuality se budu podrobněji věnovat v následující kapitole. Zde bych chtěl zdůraznit často se opakující „nativ separace/oddělení“, čili jisté „normalizace“ abnormálního těla, která jej měla „napravit“ tak, aby vyhovovalo požadavkům liberálního individualismu.

Spekulace o tom, zda se Josefa a Růžena Blažkovy nechají oddělit a zda by tato operace vůbec byla proveditelná, se objevovaly takřka od začátku až do konce jejich kariéry.²³ Nativ separace se přitom v případě sester Blažkových zdaleka neobjevil poprvé. Jak ukázala Allison Pingreeová, tento motiv figuroval v případě takřka všech slavných „siamských dvojčat“ a často byl opakovaně využíván s cílem upoutat pozornost veřejnosti (Pingree 1996: 99). Příznačné je, že většina zpráv o operativním oddělování „srostlých“ dvojčat uvažovala především o technické proveditelnosti zákroku a téměř nikdy se nezabývala otázkou, zda by si oddělení přáli samotní „pacienti“. Hodnota osobní svobody a nezávislosti byla považována za zcela samozřejmou a jejího prosazení mělo být docíleno s pomocí normalizující moci chirurgie.

²⁰ „Týdenní táčky.“ *Národní listy* 24. 4. 1910, s. 3

²¹ *Národní listy* 16. 11. 1904, s. 2–3.

²² „Feuilleton.“ *Moravská orlice* 8. 3. 1896, s. 1.

²³ Podobné spekulace se objevovaly ještě i krátce před úmrtím sester v roce 1922, viz „Sestry Blažkovy.“ *Národní politika* 4. 2. 1922, s. 1–2.

Femininita, sexualita a národní kolektiv

Jestliže jsem v předchozím výkladu zdůraznil symbolický potenciál „dvojakého“ těla v debatách o autonomii jednotlivce a nutnosti jejího prosazování, nyní se soustředím na narativy využívající „kuriózní“ tělo sester Blažkových k vyjednávání koheze a překonávání vnitřních diferencí imaginárního těla českého národa. Představy o národním kolektivu, procházející v kontextu politické a sociální diferenciaci společnosti konce 19. století dynamickou proměnou, byly přitom zároveň představami o určitém genderovém řádu, spojeném s nejrůznějšími normativy v oblasti sexuality, forem lidského soužití a reprodukce lidské populace. V následujícím výkladu proto budu sledovat proměny ve vyjednávání femininity sester Blažkových, které je různými způsoby situují ve vztahu ke kolektivnímu tělu českého národa. Pro přehlednost lze v tomto ohledu rozlišit tři výrazné zlomy, resp. tři období reprezentace Josefy a Růženy Blažkových. Období jejich dětství, dospívání a počátků kariéry, které ukončuje narození Růženina syna Františka v dubnu 1910, a konečně období jejich pozdní kariéry, které trávily z větší části ve Spojených státech.

Období do roku 1910 dominuje napětí mezi obrazy a narativy zdůrazňujícími „odlišnost“ a „výjimečnost“ sester a jejich reprezentací jakožto „obyčejných“, normativních žen. Binarita jedinečnosti a obyčejnosti je přitom v mnoha případech asociována s opozicí ciziny a domova. Klíčovou úlohu hraje v tomto ohledu lokalita Kvěčovského mlýna nedaleko Sepekova v jižních Čechách, kde sestry často trávily dovolenou v čase mezi svými zahraničními cestami.²⁴ Zde, v idylickém „zátiší mlýna Kvěčovského“,²⁵ se z „pozoruhodné abnormality“ stávají „obyčejné“ ženy, pevně zakotvené ve femininní sféře domácnosti a rodiny. Jejich „abnormální“ tělesnost jim přitom není překážkou, ba v řadě případů naopak výhodou při ochotném plnění „ženských povinností“. Jak psaly *Plzeňské listy* v roce 1898: „V domácnosti zastanou matku při vaření, při čemž jedna třeba ještě chová mladší sestřičku ... V kruhu rodinném jsou velmi veselé, takže kdo je blíže sezná, nikdy by neřekl, že jim spolužití jest obtížným.“²⁶ Sestrám je v tomto kontextu rovněž připisována emocionalita a sociální kompetence utvářející jejich pevné vazby s jednotlivými členy rodiny i širší (lokální) komunity. V konkrétní podobě se měly tyto kompetence projevat v dokonalosti, s jakou dokázaly

²⁴ Kvěčovský mlýn patřil jejich sestře Anně Blažkové, provdané Chocholové, a pobývali zde také jejich rodiče.

²⁵ „Srostlé družičky.“ *Plzeňské listy* 24. 5. 1902, s. 3.

²⁶ „Skrejchovská srostlá dvojčata.“ *Plzeňské listy* 28. 5. 1898, s. 4.

obstát v roli správné hostitelky. Jak uvedly *Národní listy* v dubnu 1901: „Přijde li v létě host, kdy není paní doma, rychle vběhnou do sklepa pro láhev piva a zákusek a sednou na širokou, pro ně připravenou židli, baví jej velmi živě.“²⁷

Jestliže se v tomto případě „odlišné“ stává do určité míry „stejným“ prostřednictvím performance genderových normativů, děje se tak právě prostřednictvím určitého specifického typu femininity, která je poměrně přesně místně i sociálně (třídně) lokalizována. Jedná se zcela zřejmě o femininitu měšťanskou, která je lokalizována v idyllicky pojatém prostředí etnicky homogenního českého venkova. Zdá se tedy, že trvalý zájem o soukromí sester Blažkových byl živěn právě symbolickým potenciálem, který měl život těchto *českých* „srostlých dvojčat“ pro představu národní kolektivity jakožto kolektivity založené v určitých třídních, genderových, etnických a lokálních souřadnicích.

Erotizace a perverzní sexualita

Zásadní zlom, který po určitou dobu destabilizuje domestikaci sester Blažkových prostřednictvím nacionálního diskursu, přichází v dubnu 1910. Narození syna Františka, za jehož matku byla porodníky prohlášena Růžena Blažková, zavdal podnět k vzrušené debatě, v níž se prolínají nejrůznější představy o ne/normální tělesnosti, femininitě, ženské sexualitě a dobové morálce. Základní charakteristikou řady časopiseckých článků z tohoto období je výrazná objektivizace „odlišného“ těla jako objektu sexuální touhy.

Erotizace „dvojakého“ těla sester Blažkových se sice objevovala již v dřívějším období, v období po narození syna Františka však dosáhla mimořádné intenzity. Na problematice sexuálního zpředměťování sester Blažkových lze přitom poukázat na některé efekty prolínání genderu, tělesnosti a rasy. Jestliže byly ženy v patriarchální společnosti vždy do určité míry objektem mužského pohledu, terčem „zírání“ (*gaze*), které z nich činilo objekty sexuální touhy, protnutí tělesné „jinakosti“ a femininity umožňovalo ještě intenzivnější proniknutí do intimity pozorovaných. Jinými slovy, o „nenormálních“ ženských tělech bylo možno vypovídat daleko otevřeněji než o ženských tělech „normálních“. Výraznou proměnnou však v tomto ohledu hrála také rasa. Reprezentace příslušníků mimoevropských etnik jako pasivních objektů touhy, případně jako nebezpečných sexuálních „zvrhlíků“ měla v západní kultuře dlouhou tradici, zakotvenou v dobových rasových teoriích a v dynamice koloniálních mocenských vztahů. Několik zdařilých studií

²⁷ „Skrejchovská srostlá dvojčata.“ *Národní listy* 21. 4. 1901, s. 3.

z poslední doby přitom ukázalo, že protnutí rasové jinakosti s jinakostí tělesnou, které bylo v kultuře *freakshow* velmi obvyklé, mohlo tento erotismus ještě podtrhovat (Sterling 2001; Durbach 2008; Samuels 2011). Příklad sester Blažkových naopak ukazuje, že erotizace „bílého“ subjektu narážela na jisté hranice. Oproti „etnickým“ kuriozitám, jejichž nahota mohla být bez větších komplikací veřejně prezentována na fotografiích a dalších vyobrazeních, nabývala vizuální erotizace „bílého“ ženského těla daleko subtilnějších forem. V zásadě lze sledovat dvě strategie umožňující „odhalení“ „abnormálního“ – „bílého“ – ženského těla.

První z nich představuje například inscenovaná fotografie z pražského ateliéru Moritze Adlera,²⁸ která se ve své době dočkala řady reprodukcí. Smyslnou erotizaci „odlišného“ těla sester Blažkových – odhalená ramena, průsvitné šaty odhalující intimní partie – zde umožňovalo jejich přestrojení za orientální princezny. Odhalení „bílého“ těla tedy bylo umožněno pouze za předpokladu, že se objevilo v přestrojení za tělo „barevné“, situované ve smyslném, exotickém orientu. Druhý způsob představují reprezentace „jinakosti“ v diskurzech dobové antropologie a medicíny, které – často po komplikovaném vyjednávání s „objekty výzkumu“ – umožňovaly „odhalení“ za jiných okolností nedostupných těl. O sestřích Blažkových bylo takto publikováno hned několik odborných prací,²⁹ z nichž stojí za zmínku především *Zpráva o srostlých sestřích Blažkových* Josefa Znojenského, publikovaná v červnu 1910 v *Rozpravách České akademie císaře Františka Josefa* (Znojenský 1910). Zpráva vznikla přímo na klinice doktora Otakara Kukuly, kde sestry v dubnu téhož roku porodily syna Františka. Dlouhý pobyt sester na klinice a nerovný mocenský vztah lékař – pacient umožnily přítomným lékařům³⁰ provedení náročných anatomických a „anthropologických“ měření, jejichž provádění mohlo být, jak naznačují poznatky současných historiků vědy, nejen velmi zdouhavé, ale v případě invazivních metod také

²⁸ Kabinetní fotografie z doby kolem roku 1895 vznikla v ateliéru Moritze Adlera (1849–1920?), významného pražského fotografa, který se prosadil především místopisnou fotografií – podílel se např. na publikaci *Letem Českým světem* (1896–98). Dostupné z <http://www.scheufler.cz/cs-CZ/fotohistorie/fotografave,a,adler-moritz-moric-max,1.html> [cit. 2014–08–14].

²⁹ R. Henneberg a H. Stelzner, *Ueber das psychische und somatische Verhalten der Pygopagen Rosa und Josefa (der ‚böhmischen Schwestern‘)*, Berliner Klinische Wochenschrift 40, Berlin 1903, s. 35. Henneberg a Stelzner odkazují na starší studie: Playfair, W. S., *Conjoined Twins Rosalie and Josefa Blazek*, Trans. Obst. Soc. of London 1880; Marchand, *Die Böhmisches Schwestern Rosalia und Josefa Blazek*, Breslau ärztliche Zeitschrift 20/1881; Baudoin, *Les Soeurs Rosa et Josepha Blazek*, Semaine Medicale, Paris 1891.

³⁰ Zpráva byla kolektivním dílem, jehož jednotlivé části zpracovávali odborníci na danou problematiku. Část týkající se porodu tak zpracovával sám Josef Znojenský, antropologická měření provedl Jindřich Matiegka a psychologické vyšetření prováděl psychiatr Antonín Haveroch.

velmi bolestivé (Zimmerman 2011: 163–164). Pojednání se přitom z velké části soustředilo na detailní popis genitálií „pacientek“ (Znojenský 1910: 12–14). V oddíle nazvaném „Duševní stav sester Blažkových – stránka citová“ pak byly sestry nuceny vypovídat o svém intimním životě, sexuálních zkušenostech a okolnostech početí dítěte (ibid.: 15–16). Celou zprávu doprovázely detailní fotografie genitálií a 4 fotografie obnažených sester v nejrůznějších pozicích. Fotografie přitom sice vykazují značnou míru odosobňujícího zpředmětnění, některé postoje akterek ovšem evokují také užití konvencí dobové pornografie. Řada současných autorů (např. Sterling 2001; Samuels 2011) interpretuje tuto produkci medicínských reprezentací „odhalené“ jinakosti s odkazem na Foucaultovo pojetí vědy jako vzájemně provázané produkce vědění, moci a slasti (Foucault 1997). Zdá se, že případ *Zprávy o srostlých sestřích* potvrzuje blízkost vědeckého „vše pronikajícího“ pohledu a dobové pornografie. Vyobrazení a narativy produkované v „odborných“ diskurzech navíc záhy migrovaly také do jiných kulturních kontextů, především do dobové popkultury.

Na oběh a prolínání různých „odhalujících“ reprezentací „dvojakého“ těla, ale také na „vykořisťující“ povahu vědeckého zkoumání sester Blažkových upozornil již jeden z dobových pozorovatelů, novinář Egon Erwin Kisch. Ten ve svém humorně laděném eseji kritizoval nejen impresária a novináře, ale právě také významné vědce a odborníky, kteří mohli „díky svým mocenským stykům ... sebrat smetanu z Růženina porodu a z mléčného nalévání v prsou Josefíniých“ (Kisch 1998: 5). Jeho deklarovaná sympatie k sestřím Blažkovým a sentiment, s jakým popisuje jejich „tragický“ osud, přitom představují pouze jinou strategii rétorické apropriace a exploatace „jinakosti“. Kischova reportáž, která popisuje sérii jeho setkání s Josefou a Růženou, navíc pokračuje v tradici exotizace a erotizace sester, které jsou provokativně popisovány jako objekt sexuální touhy samotného autora. Narativ popisující vztah E. E. Kische k Růženě Blažkové, kterou měl údajně poznat na narozeninovém večírku sester, je přitom v neustálém vnitřním napětí, neboť se dotýká samotných hranic dobové normativní sexuality. Na jednu stranu se tak čtenář dozvídá, že „nebesky blan-kytná pohádková položena Růžena má nahoru zdvižený nosíček, do něhož prší ... Kadeře má tmavorusé, zorničky se jí trpytí jako světlá zeleň vesnického rybníku.“³¹ Zároveň ale: „Je to zvláštní pocit, blížit se k dívce, jejíž situační plán s půdorysem a nárysem má člověk v kapse.“³²

³¹ Ibid., s. 9.

³² Ibid., s. 10.

Erotizace „abnormálního“, poukazující k znepokojivé transgresivní sexualitě, se v průběhu roku 1910 stává klíčovou dynamikou v psaní o sestřích Blažkových. Tato debata se soustředila především kolem otázky po skutečném otci právě narozeného dítěte, jehož identitu sestry po dlouhou dobu tajily. Deklarovaná „abnormální dispozice“ sester Blažkových přitom veřejným spekulacím o jejich partnerovi dodávala jasně mravní rozměr. Zdá se, že jako mimořádně znepokojivá působila již samotná představa, že by sestry vstoupily do intimního vztahu. Jejich „zrůdnost“ jakoby nepřipouštěla, že by o ně nějaký „normální“ jedinec mohl vůbec projevit zájem. V úvahu tak podle novinářů připadaly pouze dvě možnosti. Buď by tak někdo činil ze zcela zjištěných důvodů – v tomto duchu byl často obviňován jejich impresárió Ike Rosa, který si měl od intimního vztahu se sestrami slibovat pokračování úspěšné spolupráce, případně s nimi mohl chtít zplodit „zrůdné“ dítě, které by pak mohl využívat ve svém podnikání³³ – nebo by se muselo jednat o nějakého mravně degenerovaného, perverzního jedince. Jak uvedl reportér *Zábavných listů*, „Hlavou se mu sice mísilo nejisté podezření, ale hned je potlačil, jakmile se podíval na obličej obou sester a připomněl si celou jejich situaci, která vylučuje naprosto, že by normální a zdravý člověk s nimi zapředl milostný poměr ... krása nebyla přítomna, když se narodily ... a k tomu ještě jich zrůdnost.“³⁴

Jako perverzní a „nepřirozený“ byl ovšem popisován rovněž samotný akt, při kterém mělo dojít k početí malého Františka. Součástí dobového pojetí normativní sexuality totiž bylo přesvědčení, že intimní styk se má odehrávat (pouze a jedině) mezi mužem a ženou a že se má odehrávat výhradně v soukromí. Jak si lze snadno představit, poslednímu kritériu nebylo možno v případě sester Blažkových nikdy zcela vyhovět, neboť intimita byla vždy narušována přítomností druhé ze sester. Jak navíc doboví pozorovatelé nikdy neopomněli zdůraznit, v takovém případě nemohlo být nikdy vyloučeno, že by mohlo dojít k „cizoložství“.³⁵

Nejistotu a mravní pohoršlivost, které doprovázely spekulace o sexualitě „nестandardního“ těla, dále komplikovala skutečnost, že se v tomto případě jednalo specificky o ženy. Porovnáme-li kauzu sester Blažkových s jinými případy tzv. „siamských dvojčat“, ukáže se, že veřejnost byla mírně vstřícnější, co se týče partnerských vztahů „mužských“ dvojčat, naopak ale velmi striktní v případě žen. Svou úlohu zde zřejmě sehrály rozdílné představy o mužské a ženské

³³ V tomto duchu se vyjadřoval např. autor článku „Srostlá dvojčata Blažkovy ve světle pravdy.“ *Zábavné listy* 30. 4. 1910, s. 281–282.

³⁴ „Nádor s ušima.“ *Zábavné listy* 30. 4. 1910, s. 295–296.

³⁵ „Lékařství – Ku porodu sester Blažkových.“ *Národní listy* 24. 4. 1910, s. 10.

sexualitě. Zatímco mužům byla připisována sexualita, která nutně vyžadovala uspokojení – byť by měla být uspokojována navzdory dobovým normám, ženám byla erotická touha v zásadě zcela odepřena (Gold 2010: 19–20). Skutečně, zatímco mužská „siamská dvojčata“ v průběhu 19. století běžně uzavírala sňatky, žádná ze slavných ženských dvojčat do sňatku nikdy nevstoupila. Jak poznamenává Allison Pingree, zásadní problém sňatku s ženskými „siamskými dvojčaty“ spočíval především v hrozbě narušení mužské autority. V případě, že by se obě ze „srostlých“ sester vdaly, ani jeden z jejich manželů by neměl plnou kontrolu nad sexualitou své ženy. Každá z nich by se totiž – byť jen jednou za čas – mohla ocitnout v intimní situaci s cizím mužem a s vlastní sestrou, což bylo s ohledem na dobovou morálku a představy o vztazích mezi pohlavími naprosto nepřijatelné (Pingree 1996: 182). Když se tedy v dubnu 1910 stávají sestry Blažkovy matkami, naplňují tak sice jedno z klíčových kritérií definujících v daném kulturním kontextu „normální“ femininitu, na stranu druhou je jejich mateřství krajně problematickým, neboť je důsledkem sexuality překračující dobové normy. V ohromném množství zpráv, které se objevovaly v denním tisku v průběhu dubna a května 1910, lze sice na jednu stranu pozorovat snahy „normalizovat“ celou situaci poukazováním na skutečnost, že v okamžiku početí mohla jedna ze sester spát, většinou však byla tato možnost vyloučena a o sestřích se hovořilo především jako o „provinilcích“, kteří do poslední chvíle utajovali pravý stav věcí.

V podání *Zábavných novin*, týdeníku zaměřeného především na mužské publikum, bylo téma sexuální transgrese rozváděno ještě důsledněji. Sestry zde byly dokonce podány jako nemravné, perverzní osobnosti. Nejenže „Josefa nenamítala ničeho proti milostným výlevům své sestry“, ale sama napomáhala utajovat pravé okolnosti početí dítěte. Zmiňováno bylo také jejich údajně promiskuitní chování, jehož následkem nemohou sestry přesně určit, kdo by mohl být otcem jejich dítěte. „Nejprve řekly, že to byl impresario, pak ale připustily možnost, že by to snad mohl být ten, co strká kulisy – a snad by se jich našlo ještě více, kdyby jim nenapadlo počítat devět měsíců zpět.“³⁶ Jak je vidno, „zrůdnost“ sester Blažkových tedy podle některých autorů nespočívala jen v jejich „odlišném“ těle, ale i v jejich chování a charakteru, který narušoval dobové sexuální normativy. Jak naznačují pasáže ze *Zábavných novin*, zdá se, že jako nemravná byla popisována již samotná skutečnost, že sestry pocítují sexuální touhu, která byla v rámci dobových imaginací genderu připisována pouze mužům. Právě v tomto smyslu

³⁶ „Srostlá dvojčata sestry Blažkovy ve světle pravdy.“ *Zábavné listy* 30. 4. 1910, s. 281–283.

Ize pak hovořit o vzájemném prolínání diskursů tělesné „jinakosti“ a genderu, které umožňovalo kvalifikovat určité prohrěšky proti normativní femininitě jako „zrůdné“.

Mateřství a kolektivní tělo národa

Jestliže se v období jara a léta roku 1910 projevuje nejintenzivnější exotizace sester Blažkových, vyvolaná debatou o jejich transgresivní sexualitě, v následujícím období se opět otevírají možnosti symbolického splynutí „abnormálního“ těla s „normální“ společností, které vrcholí využitím „odlišného“ jako narativní protézy, argumentující za homogenitu kolektivního těla národa.

Klíčovým se v tomto ohledu jeví koncept buržoazní rodiny jakožto základní jednotky „národního těla“. Přestože rodina Blažkových představovala vzhledem k dobovým normám „nepřirozené“ uspořádání – někteří novináři hovořili o rodinném „trojlístku“, navíc „kontaminovaném“ podezřením ze sexuální perverze, příkladná pečlivost, s jakou se sestry ujaly role matek, postupně eliminovala potenciální kritiky. Podstatnou úlohu přitom hrála skutečnost, že obě dvě „části“ „dvojakého“ těla mohly být různě genderovány a opětně tak vytvořit iluzi koherentního heterosexuálního spojení, zakotveného v normativním genderovém řádu rodiny. Skutečně, zatímco Růženě Blažkové byly často připisovány maskulinní vlastnosti (aktivita, temperament, rozhodnost), Josefa byla nejčastěji popisována jako „povahou spíše pasivní, závislá na Růženě, které se vždy ráda v myšlenkách a náhledech podrobila“.³⁷ Sestry tak utvářely harmonický celek patriarchálního svazku, který mohl být dokonce prezentován jako vzor pro jiná manželství. Blažkovy takto figurují například v článku s názvem „Historka o manželství“, kde je jejich partnerství dáváno za vzor právě soužití manželskému: „Manželství jest nejušlechtiljším květem sociálního cítění. Být ženat, znamená přizpůsobit se celou svojí bytostí k člověku jinému, znamená, že dvě individuality musí na se uvyknout, v jeden tón splynout, aby vzešla harmonie úplná ... Takoví šťastní manželé jsou duševně na se tak odkázáni, od sebe tak odvislí, jako byla tělesně srostlá siamská dvojčata, jako jsou sestry Blažkovy. Potká-li Josefu něco nepřijemného, trpí tím i Růžena a tak i duše ženy trpí zádumčivostí muže a naopak.“³⁸

Takováto normativní rodina se pak v dobových narativech stává základem kolektivního těla společnosti prostřednictvím své úlohy v reprodukci národa. Jak

³⁷ „Srostlá dvojčata Blažkova ze Skřejchova.“ *Národní politika* 20. 4. 1910, s. 6.

³⁸ „Historka o manželství.“ *Národní listy* 15. 8. 1912, s. 7.

ukázala Tara Zahra, plození a výchova potomků se v kontextu nacionálních diskursů v českých zemích přelomu 19. a 20. století staly záležitostí veřejného zájmu a národní politiky (Zahra 2008). Spolu s rostoucím významem nacionalistických biopolitik rostl také disciplinační tlak na ženy-matky, které byly reprezentovány jako klíčové články v procesu reprodukce národa. Sestry Blažkovy se i v tomto kontextu stávají následováním vzorem. Nejenže „dovedou dáti život zdravému, silnému hošíku“,³⁹ ale dokáží se rovněž náležitě zhostit role vlastenecky uvědomělé matky-vychovatelky.

Živý zájem publika o mateřství sester a život jejich potomka dokazuje množství dobových pohlednic. Některé z nich zachycují celou rodinu, jiné zobrazují pouze Františka Blažka v různých etapách jeho dětství, od kojeneckého věku až po dospívání. František je přitom na fotografiích reprezentován jako materiálně dobře zaopatřené dítě z měšťanské rodiny, obklopené drahými hračkami a domácími mazlíčky, později v moderním námořnickém oblečku, vojenské uniformě⁴⁰ či dobře padnoucím obleku.⁴¹ Jiná vyobrazení a narace o výchově v rodině Blažkových zdůrazňovaly vzornou (měšťanskou) výchovu „v ryze českém stylu“,⁴² jejíž nedílnou součástí byla například také výuka Františka ve hře na klavír.⁴³ Jako nejpodstatnější se pak v kontextu nacionalistických politik dítěte jeví vzájemná podmíněnost fyzických i afektuálních vazeb, které měly v naracích o sestřích Blažkových udržovat jednotu rodiny a které tuto rodinu zároveň vážaly ke kolektivnímu tělu českého národa. Podobně jako si měl František uchovávat silné citové pouto vůči své domovině – „toužil prý neustále po zlaté, stovžetáté matičce Praze, kde spatřil světlo světa“,⁴⁴ měl být silně vázán také na Růženu a Josefu. Obě vazby byly nejpůsobivěji reprezentovány v nekrologu sester Blažkových. Růžena zde prostřednictvím novinářů pronáší jakési „poslání“ zdůrazňující mimořádnou hodnotu celistvosti rodiny. „Nesmím být odňata svému malému Frantíkovi,“ šeptala slabě hladíc mu hlavu, když ji měl skloněnou na pokrývce a plakal ... A nesmím také opustit Josefu ... Dokud jsme pohromadě, jde všechno dobře, ale rozdělení, ach...“⁴⁵

³⁹ „Lékařství – Ku porodu sester Blažkových.“ *Národní listy* 24. 4. 1910, s. 10.

⁴⁰ Milevské muzeum, F3117, F3235, F1408, Pohlednice z pozůstalosti sester Blažkových.

⁴¹ <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/173400/srostle-sestry-blazkovy-kdo-byl-otcem-jejich-ditete.html> [cit. 2013–11–27].

⁴² „Sestry Blažkovy.“ *Národní politika* 1. 4. 1922, s. 1 (nekrolog).

⁴³ http://www.tyden.cz/rubriky/media/stolety-kuryr/srostla-dvojcata-se-soudi-s-drahami-staci-jim-jeden-listek_191388.html#UpYjtNJOui4 [cit. 2013–11–27].

⁴⁴ „Sestry Blažkovy.“ *Národní politika* 1. 4. 1922, s. 1 (nekrolog).

⁴⁵ *Národní politika* 26. 4. 1922, s. 1–2.

Závěrečné „krédo“ Růženy Blažkové přitom zaznívá ještě v explicitnější nacionálních souvislostech. Hned několikrát se v průběhu roku 1910 objevila provolání využívající sester Blažkových jako metafory i aktivního „agent“ ve vyjednávání jednoty národního kolektivu. K narození syna Františka například *Národní listy* gratulovaly následovně: „Přejeme tedy sestřám Blažkovým, aby svým pevným spojením jako až doposud dokumentovaly svoje heslo: Nechtě členové národa českého tak pevně k sobě jsou, jako nás pevně Bůh k sobě připojil“.⁴⁶ Samotným sestřám pak bylo přisuzováno angažované heslo: „Kěž celý český národ drží tak pohromadě jako my dvě.“⁴⁷

Harmonická provázanost a koherence přisuzovaná „abnormálnímu“ tělu se již v těchto narativech nevztahuje k národnímu kolektivu zprostředkovaně, prostřednictvím instituce rodiny, ale přímo. Splynutí dvou těl zde umožňuje artikulovat nutnost sklenutí různých partikulárních zájmů v jednotném celku národa. Nalézání kompromisů v zájmu soudržnosti národní komunity bylo přitom vzhledem k politické a sociální situaci přelomu 19. a 20. století aktuálním tématem, především liberálněburžoazní politiky. Spolu s dotvořením sociální struktury české společnosti v devadesátých letech 19. století se postupně objevují nové sociální a politické skupiny narušující představu jednotného národního hnutí, jak byla do té doby produkována a instrumentalizována měšťanskými liberálními stranami (Urban 2003: 257). Vznik dělnického hnutí a sociální demokracie (1893) dal v průběhu devadesátých let vyniknout diferenciaci sociální, zatímco agrární hnutí (1899) zdůraznilo opozici měst a venkova. Politická diferenciacie české společnosti pak byla významně završena volbami do říšské rady v roce 1907, které se poprvé konaly podle zásady rovného hlasovacího práva (omezeného ovšem pouze na muže). V nich se prosadily především novější strany, zastupující partikulární zájmy různých sociálních skupin (dělnictvo, venkov, klerikální strany) na úkor tradičních buržoazních stran (Národní strana svobodomyšlná – mladočeši) argumentujících konceptem národní jednoty. Není tak náhodou, že se ideologické využití „dvojakého“ těla sester Blažkových jakožto sjednocující metafory národa objevuje právě v tomto období a že se tak děje na stránkách hlavního liberálněburžoazního deníku, *Národních listů*.

⁴⁶ „Lékařství – Ku porodu sester Blažkových.“ *Národní listy* 24. 4. 1910, s. 10.

⁴⁷ „Zápisník Švába Malostranského.“ *Pražský ilustrovaný kurýr* 20. 4. 1910, s. 2.

Závěr

Josefa a Růžena Blažkovy zemřely koncem března 1922 ve svém americkém domově v Chicagu. Jejich profesní kariéra tak sice skončila, popularitu si ovšem udržují dodnes – ať už jako jedny ze slavných rodaček jihočeského Milevska, nebo v celé řadě populárně-naučných článků v českých médiích a na internetu. Můj kritický příspěvek k debatám o kariéře sester Blažkových zdůraznil nejednoznačnost a symbolický potenciál, se kterým mohla jejich „abnormální“ postava vstupovat do nejrůznějších dobových diskursů. Jako zásadní dynamiku určující reprezentace sester Blažkových jsem určil napětí mezi požadavkem individuální autonomie a imperativem kolektivní soudržnosti. Tato dynamika utvářela jak narativ o nutnosti separace, tak apel k udržení koheze a harmonické koexistence. Jak jsem se pokusil ukázat, souhra genderových, třídních a rasových charakteristik umožňovala symbolické fungování „dvojakého“ těla jako „narativní protězy“, která legitimizovala genderový řád a instituci měšťanské rodiny. Prostřednictvím instituce rodiny, ale také přímo, v podobě apelu k jednotě a soudržnosti, se pak „dvojaké tělo“ Blažkových stalo metaforou kolektivního těla českého národa, které se na přelomu 19. a 20. století nacházelo v sociálním a politickém rozkladu.

Filip Herza je interním doktorandem na Katedře obecné antropologie Fakulty humanitních studií UK v Praze. Ve svém výzkumu se zabývá reprezentacemi tělesné „jinakosti“, genderu a rasy v populární kultuře přelomu 19. a 20. století ve střední Evropě. V současné době pracuje na disertačním projektu o pražských přehlídkách „lidských kuriozit“. Jeho studie o pražské tradici přehlídek tzv. „liliputánů“ se v roce 2012 objevila v mezinárodní kolektivní monografii *Exploring the Cultural History of Continental European Freak Shows and „Enfreakment“* (Newcastle upon Tyne 2012). Kontakt: filipherza@gmail.com.

Použitá literatura a prameny

- Bogdan, Robert. 1988. *Freak Show. Presenting Human Oddities for Amusement and Profit*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bösl, Elsbeth – Klein, Anne – Waldschmidt, Anne. 2010. *Disability History. Konstruktion von Behinderung in der Geschichte: Eine Einführung*. Bielefeld: Transcript.
- Davis, Lennard J. 2012. „Konstrukty normality. Gaussova křivka, román a vynález ‚postíženého těla‘ v 19. století.“ Pp. 71–103 in Kateřina Kolářová (ed.): *Jinakost, postižení, kritika*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- Durbach, Nadja. 2008. „The Missing Link and The Hairy Belle, Krao and the Victorian Discourses of Evolution, Imperialism, and Primitive Sexuality.“ Pp. 134–153 in Marlene Tromp: *Victorian Freaks. The Social Context of Freakery in Britain*. Columbus: Ohio State University.
- Durbach, Nadja. 2010. *Spectacle of Deformity, Freakshow and Modern British Culture*. London: University of California Press.
- Foucault, Michel. 1997. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. Praha: Herrmann a synové.
- Garland-Thomson, Rosemarie (ed.). 1996. *Freakery. Culture Spectacles of the Extraordinary Body*. New York: New York UP.
- Garland-Thomson, Rosemarie. 1997. *Extraordinary Bodies. Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*. New York: Columbia UP.
- Garland-Thomson, Rosemarie. 2012. „Začlenění kritické analýzy ne/způsoblosti jako cesta k proměně feministické teorie.“ Pp. 356–405 in Kateřina Kolářová (ed.): *Jinakost, postižení, kritika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Gold, Sarah E. 2010. „Millie-Christine McKoy and the American Freak Show. Race, Gender and Freedom in the Postbellum Era, 1851–1912.“ *Berkley Undergraduate Journal* 23, 2010, 1: 1–43.
- Henneberg, R. – Stelzner, Helenefried. 1903. „Ueber das psychische und somatische Verhalten der Pygopagen Rosa und Josefa (der „böhmischen Schwestern“).“ *Berliner Klinische Wochenschrift* 40, 1903, 35: 798–829.
- Herza, Filip. 2012. *Liliputáni. Reprezentace tělesné „odlišnosti“ v tradici pražských přehlídek „lidských kuriozit“*. Rkp. nepublikované diplomní práce, obhájené na FHS UK Praha.
- Kérchy, Anna – Zittlau, Andrea (eds.). 2012. *Making Monstrosity. Exploring the Cultural History of Continental European Freak Shows*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Kisch, Egon Erwin. 1998. *Srostlé sestry*. Praha: Akropolis.
- Klička, Benjamin. 1930. *Bobrové*. Praha: Sfinx (B. Janda).
- Kolářová, Kateřina – Storchová, Lucie. 2011. „‘Tělesná jinakost‘ jako kategorie historické analýzy (editorial).“ *Dějiny – teorie – kritika* 7, 2011, 2: 184–185.
- Kolářová, Kateřina. 2012. *Jinakost – Postižení – Kritika. Společenské konstrukty nezpůsoblosti a hendikepu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Lange, Britta. 2003. „‘Ächtes und Unaechtes.‘ Zur Ökonomie des Abnormalen als Täuschung.“ Pp. 214–234 in Petra Lutz – Thomas Macho – Gisela Staupe – Heike Zirden (eds.): *Der [im-]perfekte Mensch. Metamorphosen von Normalität und Abweichung*. Berlin: Böhlau.
- Matějková, Hana. 2011. „‘Svět k stonání táhne.‘ Reflexe monstrózních porodů v raně novověkých jazykově českých naučných a homiletických pramenech a pramenech lidové provenience.“ *Dějiny – teorie – kritika* 7, 2011, 2: 203–218.
- Novotný, Antonín. 2001. *Karlínské divadlo Varieté*. Praha: Bystrov a synové.
- Pingree, Allison. 1996. „America’s United Siamese Brothers. Chang and Eng and Nineteenth-century Ideologies of Democracy and Domesticity.“ Pp. 92–114 in Jeffrey J. Cohen (ed.): *Monster Theory. Reading Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Pingree, Allison. 1996. „The ‚Exceptions that Prove the Rule.‘ Daisy and Violet Hilton, the ‚New Woman‘, and the Bonds of Marriage.“ Pp. 173–184 in Rosemarie Garland-Thomson (ed.): *Freakery. Culture Spectacles of the Extraordinary Body*. New York: New York UP.
- Raab, Heike. 2010. „Shifting the Paradigm: Behinderung, Heteronormativität und Queerness.“ Pp. 73–94 in Jutta Jacob – Swantje Köbsel – Eske Wollrad (eds.): *Gendering Disability, Intersektionale Aspekte von Behinderung und Geschlecht*. Bielefeld: Transcript.
- Raab, Heike. 2012. *Intersektionalität und Behinderung – Perspektiven der Disability Studies*. Dostupné z <http://portal-intersektionalitaet.de/theoriebildung/schluesselfeld/raab/> [cit. 2013–11–30].
- Samuels, Ellen. 2011. „Examining Millie and Christine McKoy. Where Enslavement and Enfreakment Meet.“ *Signs* 37, 2011, 1: 53–81.
- Shildrick, Margrit. 2002. *Embodying the Monster. Encounters with the Vulnerable Self*. London: Sage.
- Snyder, Sharon L. – Mitchell, David T. 2006. *Cultural Locations of Disability*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sterling, Anne F. 2001. „Gender, Race and Nation. The Comparative Anatomy of ‚Hottentot‘ Women in Europe, 1815–1817.“ Pp. 343–365 in Muriel Biederman – Ingrid Bartsch (eds.): *The Gender and Science Reader*. London: Routledge.
- Storchová, Lucie. 2011. „Z našich neúplných těl vytryskovala chuť k práci. Gender, normalita a produktivita v autobiografickém psaní prvorepublikových ‚bezrukých zázraků.‘“ *Dějiny – teorie – kritika* 7, 2011, 2: 238–260.
- Tromp, Marlene (ed.). 2008. *Victorian Freaks. The Social Context of Freakery in Britain*. Columbus: Ohio State University.
- Urban, Oto. 2003. *Kapitalismus a česká společnost*. Praha: Lidové noviny.
- Waldschmidt, Anne – Schneider, Werner (eds.). 2007. *Disability Studies, Kultursoziologie und Soziologie der Behinderung. Erkundungen in einem neuen Forschungsfeld*. Bielefeld: Transcript.
- Wu, Cynthia. 2008. „The Siamese Twins in Late-Nineteenth-Century Narratives of Conflict and Reconciliation.“ *American Literature* 80, 2008, 1: 29–55.
- Zahra, Tara. 2008. *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands. 1900–1948*. Ithaca – London: Cornell UP.
- Zimmerman, Andrew. 2010. *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany*. Chicago: University of Chicago Press.
- Znojemský, Josef. 1910. „Zpráva o rostlých sestřích Blažkových.“ *Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění, třída II Mathematiko-přírodnická*, 19, 1910, 42: 1–26.